

Μελέτες

Απαντήσεις του 1821 στα γεωπολιτικά και θεσμικά διλήμματα του 2022*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ,
πρ. Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης

Εδώ στην ευρύτερη περιοχή της Επιδαύρου αποτυπώνεται η διαχρονία και η συνέχεια του ελληνισμού και ως εκ τούτου αυτό είναι το κατάλληλο μέρος να συζητήσουμε για τη μνήμη του επαναστατικού συνταγματισμού. Όταν σκέφτεται κάποιος, ποιος είναι ο τόπος στον οποίο συνήλθε η Πρώτη Εθνική Συνέλευση δίπλα στο φαράγγι, πόσο μικρό είναι το Αλωνάκι επάνω στο οποίο οικοδομήθηκε το έθνος και διακήρυξε την «πολιτική αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησία», πραγματικά συγκλονίζεται, γιατί με πολύ ευτελή και απλά μέσα ξεκίνησε ο αγώνας αυτός και τα αρχαϊκά στοιχεία του κράτους, της «κρατικότητας» για να είμαι πιο ακριβής, σχηματίζονται ήδη τον Ιανουάριο του 1822 εδώ.

* Ομιλία στο συνέδριο που διοργάνωσε η Νομική Σχολή του ΑΠΘ, στην Επίδαυρο στις 30.4.2022, στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου ΕΛΙΔΕΚ, «Μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας: όψεις του πρώιμου συνταγματισμού και διοικητικό σύστημα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους», στην ενότητα «Η επαναστατική συντακτική εξουσία και ο διεθνής προσανατολισμός της». Οι αναφορές στα τρέχοντα γεγονότα αφορούν την ημέρα της ομιλίας. Στη σύντομη βιβλιογραφική σημείωση περιλαμβάνονται και μεταγενέστερα κείμενα. Ευχαριστώ θερμά την καθηγήτρια Λίνα Παπαδοπούλου για την εξαιρετική οργάνωση του συνεδρίου και την τιμητική πρόσκληση.

Η αλήθεια είναι ότι δεν έχουμε, ακόμα και τώρα, 200 χρόνια μετά και παρά το αναστοχαστικό έτος που μεσολάβησε, το 2021, συνειδητοποιήσει το μέγεθος του επιτεύγματος αλλά βέβαια και το μέγεθος του διακυβεύματος.

Ποιες είναι οι απαντήσεις του 1821 στα γεωπολιτικά διλήμματα του 2022; - Για να έρθω κατευθείαν στο θέμα. Τι απαντήσεις προληπτικού χαρακτήρα, πρώιμες και διορατικές, μπορεί να έχει δώσει το 1821, για την ακρίβεια το 1822 με το Σύνταγμα της Επιδάουρου, στα μεγάλα τωρινά διλήμματα;

Ο πόλεμος στην Ουκρανία και τα σημερινά γεωπολιτικά διλήμματα

Ποια είναι καταρχάς τα διλήμματα αυτά; Ο πόλεμος στην Ουκρανία, για την ακρίβεια, η ρωσική στρατιωτική εισβολή στην Ουκρανία, σήμανε την έκρηξη ενός διπλού πολέμου, ενός περιφερειακού πολέμου με εμφανή εμπόλεμα μέρη, όπως είναι από τη μία μεριά η Ρωσική Ομοσπονδία και από την άλλη μεριά η Ουκρανία και ενός παγκόσμιου «θερμού-ψυχρού» πολέμου που έχει ως αντίπαλα μέρη τη Ρωσική Ομοσπονδία από τη μία και τη Δύση ως στρατηγική οντότητα από την άλλη μεριά, η οποία όμως δεν συγκρούεται απευθείας, συγκρούεται διά αντιπροσώπου. Αυτός ο υβριδικός global proxy war στην Ουκρανία έφερε την Ευρώπη μπροστά σε πολύ μεγάλα στρατηγικά διλήμματα, στην πραγματικότητα ανέδειξε την ανεπάρκειά της, τη μυωπική της αντίληψη για μεγάλα θέματα, όπως η ενεργειακή πολιτική και η εξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα της Ρωσίας, μία επιλογή πρωτίστως γερμανική, αλλά για την οποία καμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν είναι αθώα, γιατί όλες είχαν συνείδηση αυτού που συμβαίνει. Επίσης ανέδειξε το γεγονός ότι όταν η πολεμική ένταση εισέρχεται στον σκληρό της πυρήνα, δηλαδή μετατρέπεται σε πυρηνική απειλή και θέτει ως εκ τούτου το θέμα της πυρηνικής ανάσχεσης, η Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτική οντότητα είναι δραματικά μικρή και ανεπαρκής, δεν διαθέτει πυρηνικό οπλοστάσιο το οποίο να μπορεί να ανασχέσει το ρωσικό. Το δυτικό πυρηνικό οπλοστάσιο είναι πρωτίστως αμερικανικό, από τις περίπου 4.300 πυρηνικές κεφαλές, οι 3.700 είναι αμερικάνικες, οι άλλες 515 είναι ευρωπαϊκές εκ των οποίων οι βρετανικές είναι ενταγμένες στον πυρηνικό σχεδιασμό του NATO, οι γαλλικές αποτελούν εθνικό στρατιωτικό στοιχείο, μία, όπως λέμε στη NATOϊκή ορολογία, εθνική στρατιωτική capability. Όταν η Γαλλία, αποσύρθηκε από το στρατιωτικό

σκέλος του NATO (εμπνέοντας τον Κωνσταντίνο Καραμανλή να κάνει το ίδιο το 1974) επανήλθε, αλλά δεν επανήλθε ποτέ στον πυρηνικό σχεδιασμό. Αυτή η Ευρώπη δεν μπορεί να προσφέρει αντιπυρηνική ασπίδα ούτε στον εαυτό της, πολύ περισσότερο σε γειτονικές χώρες οι οποίες νιώθουν την απειλή, όπως είναι η Μολδαβία, αλλά και χώρες μέλη της ΕΕ, «μεθοριακές», όπως είναι η Φινλανδία, η Σουηδία, οι οποίες δεν μετέχουν ακόμη στο NATO, αλλά έχουν θέσει επί τάπητος το ζήτημα της ταχύρρυθμης ένταξής τους.

Η δυτική επιλογή

Σε αυτό το πλαίσιο μίας ευρωπαϊκής ταυτοτικής επανατοποθέτησης, η Ελλάδα μετέχει με τις αμφιθυμίες και τις ενοχές που γνωρίζουμε. Είναι μία χώρα δυτική, είναι μία χώρα που σε όλες τις κρίσιμες καμπές της ιστορικής της διαδρομής έκανε εντέλει τη δυτική επιλογή, αρχής γενομένης από τα χρόνια του Αγώνα της ανεξαρτησίας, μέχρι πρόσφατα. Με κορυφαίες βέβαια στιγμές τον τρόπο με τον οποίο συμμετείχε μέσω του εθνικού διχασμού, δηλαδή με τεράστιο κόστος εσωτερικό, εθνικό στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στην πλευρά των νικητών, τον τρόπο με τον οποίο μετείχε στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως τον τρόπο με τον οποίο μετείχε στο πρώτο μεγάλο θερμό επεισόδιο του Ψυχρού Πολέμου, που είναι ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Όλες οι επιλογές είναι δυτικές, αλλά όλες οι ενοχές είναι ανατολικές. Υπάρχει ένας ανατολικός αταβισμός, ο οποίος έχει πολλές εξηγήσεις. Εξηγήσεις οι οποίες είναι αρχαϊκές και εξηγήσεις οι οποίες είναι περισσότερο σύγχρονες, αναγόμενες στον συσχετισμό των ιδεολογικών δυνάμεων και επιχειρημάτων μεταξύ των νικητών και των ηττημένων του Εμφυλίου Πολέμου, μέσα στο κλίμα της γενικής ασυλίας που χορήγησε η Μεταπολίτευση. Η «ένοχη» εποχή της δικτατορίας καλλιεργώντας τον αντιαμερικανισμό και γενικότερα τον αντιδυτικισμό αναζωπύρωσε τον φιλορωσικό αταβισμό.

Τώρα η Ελλάδα ακολουθεί προφανώς τη δυτική επιλογή της, είναι μία χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ευρωζώνης, μία χώρα μέλος του NATO. Καταδικάζει τη ρωσική στρατιωτική εισβολή, στέλνει οπλισμό, καταρχάς ελαφρύ και ατομικό, στην Ουκρανία, ώστε να μην τεθεί προ του ερωτήματος εάν μπορεί να αποστείλει ρωσικής κατασκευής αντιαεροπορικά συστήματα που έχει στη διάθεσή της, εντεταγμένα στον αντιαεροπορικό σχεδιασμό της, όπως είναι τα TOR-M1, τα OS/AK ή πολύ περισσότερο οι

πύραυλοι S-300 που είναι εγκατεστημένοι στην Κρήτη, παρότι αγοράστηκαν από την Κύπρο. Μετέχει στην ομάδα των χωρών που έχουν απευθυνθεί στον Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ζητώντας τη διερεύνηση της ενδεχόμενης διάπραξης εγκλημάτων πολέμου και της ενδεχόμενης δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τα εγκλήματα αυτά επί προσώπων τα οποία τα τέλεσαν, ακόμα και εάν αυτά ασκούν την υψίστη πολιτειακή εξουσία στη χώρα τους. Είναι σχετικά πολλοί, όπως λένε οι έρευνες της κοινής γνώμης, οι συμπολίτες μας που «κατανοούν» τους λόγους για τους οποίους η Ρωσία αποφάσισε την εισβολή. Η εκπρόσωπος Τύπου του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσικής Ομοσπονδίας μας θυμίζει ότι έχουμε ιστορικές οφειλές, άρα η ίδια η Ρωσική Ομοσπονδία επισήμως θεωρεί ότι έχει μία προνομιακή σχέση με την Ελλάδα η οποία ξεπερνά τις συμβατικές σχέσεις μίας χώρας που προμηθεύεται ορυκτά καύσιμα από τη Ρωσία και τις συνήθειες σχέσεις των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία.

Η σημασία της ελληνικής αυτοκεφαλίας για την αυτοκεφαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ουκρανία

Επίσης η αλήθεια είναι ότι υπάρχουν ορισμένες προφανείς συνάψεις με πρώτη την ορθοδοξία. Από το 2018 σοβεί μία ενδο-ορθόδοξη κρίση λόγω της οξείας αντίδρασης του Πατριαρχείου Μόσχας στην απόφαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου να παραχωρήσει τόμο αυτοκεφαλίας στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας, όπως είναι ο επίσημος τίτλος της Εκκλησίας υπό τον Επιφάνειο, που προέκυψε από την Ενωτική Σύνοδο, το Unification Council. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, η Εκκλησία της Κύπρου, που έχει αυτοκέφαλη αξία με απόφαση Οικουμενικής Συνόδου, και η Εκκλησία της Ελλάδος είναι οι ορθόδοξες Εκκλησίες που έχουν αναγνωρίσει τον Επιφάνειο, τον έχουν εγγράψει στα δίπτυχα και τον μνημονεύουν στη Μεγάλη Είσοδο. Ούτε το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, ούτε η Εκκλησία της Αλβανίας, ούτε η Αραβόφωνη Εκκλησία του Πατριαρχείου Αντιοχείας, που εδρεύει στη Δαμασκό και άρα βρίσκεται σε μια εμπερίστατη χώρα υπό ρωσική επιρροή, ούτε οι Σλαβόφωνες Εκκλησίες, ούτε η Ρουμανία έχουν εγγράψει τον Επιφάνειο στα δίπτυχα.

Από την άλλη μεριά, η ελληνική αυτοκεφαλία, η αυτογνωμότως ανακηρυχθείσα επί αντιβασιλείας το 1833 –κατά τη διάρκεια της επανάστασης ήταν στην πραγματικότητα εκκλησιολογικά ασύντακτη η επικράτεια του

επαναστατημένοι έθνους, κανονικώς όμως και πνευματικώς τελούσε υπό τη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου– η οποία αναγνωρίστηκε εκ των υστέρων με τον πατριαρχικό τόμο του 1850, μετά το Σύνταγμα του 1844, είναι το εναρκτήριο λάκτισμα της «Ορθόδοξης Βεσφαλίας», κάθε εθνικό κράτος διεκδικεί έκτοτε την εθνική του Ορθόδοξη Εκκλησία. Άρα αυτό που έγινε στην Ελλάδα το 1850 για να ακολουθήσουμε την κανονική τάξη και στη συνέχεια έγινε σε σωρεία εθνικών Ορθόδοξων Εκκλησιών γιατί να μη γίνει το 2018 στην Ουκρανία; Η οποία από πλευράς πληθυσμού πιστών είναι η δεύτερη ορθόδοξη χώρα στον κόσμο μετά τη Ρωσία, υπολογίζεται σε 90 εκατομμύρια ο πληθυσμός των πιστών στη Ρωσία, μπορεί να είναι 20-30 τα εκατομμύρια των ορθόδοξων πιστών στην Ουκρανία, κατά τον υπολογισμό αυτό πιο πολλά από ό,τι σε όλες τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες μαζί, πλην της Ρωσίας.

Ως εκ τούτου, μπορούμε να καταγράψουμε και αυτή τη συνάφεια, την απάντηση που έδωσε το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος επιβάλλοντας το αυτοκέφαλο της ορθόδοξης εκκλησίας του. Το οποίο από πού το ενεπνεύσθη, ώστε να το εμπνευστεί διακόσια χρόνια αργότερα και η Ουκρανία ζητώντας το διά του τότε Προέδρου Ποροσένκο; Μέσα από μία παράδοση ετερογονία των σκοπών το ενεπνεύσθη από τη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου, από μία τσαρική αλλά εκσυγχρονιστική Ρωσία, δυτικότροπη, η οποία κατάργησε το Πατριαρχείο Μόσχας και εγκαθίδρυσε μία Σύνοδο αντίστοιχη της Φαρμακιδικής Συνόδου της πρώτης περιόδου της αυτοκεφαλίας (1833 - 1850) στην Ελλάδα που ήταν ένα μίγμα ρωσικής και προτεσταντικής έμπνευσης. Δείτε όμως πώς γράφεται η ιστορία. Μία, εν πολλοίς ρωσικής έμπνευσης, αντιπατριαρχική κίνηση οδηγεί στο ελληνικό αυτοκέφαλο και μετά στη γενίκευση των αυτοκεφαλιών και τούτου γενομένου, το 2018 το Πατριαρχείο παραχωρεί την αυτοκεφαλία στην Ουκρανία.

Η ουκρανική κυβέρνηση αντιλαμβάνεται ότι η ορθόδοξη ταυτότητα έχει πολύ μεγάλη σημασία για την εθνική ταυτότητα, ενώ η αφήγηση του Βλαντιμίρ Πούτιν που κατατέθηκε επισήμως στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών ως αιτιολογία επίκλησης του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη για το Δικαίωμα στην Αυτοάμυνα, αμφισβητεί την κρατικότητα της Ουκρανίας, την εθνική ταυτότητα, την εθνική γλώσσα, την εθνική εκκλησία και το δικαίωμα βεβαίως του στρατηγικού αυτοπροσδιορισμού, δηλαδή το δικαίωμα να αποφασισθεί η συμμετοχή στις συμμαχίες, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ένταξη στο ΝΑΤΟ, η απόκτηση οπλικών συστημάτων. Αυτά τα αμφισβητεί, διότι θέλει «αποναζιστικοποίηση», δηλαδή αλλαγή του

εσωτερικού πολιτικού καθεστώτος και θέλει και ουδετεροποίηση, δηλαδή θέλει να επιβληθούν περιορισμοί εκ του συσχετισμού των δυνάμεων που προσλαμβάνουν τη μορφή διεθνούς σύμβασης. Αυτή η διεθνής σύμβαση κατά τη ρωσική αντίληψη –με μία μονιστική προσέγγιση– θα επιβληθεί επί του εθνικού Συντάγματος της Ουκρανίας το οποίο θα αναθεωρηθεί και θα προβλέψει την ουδετερότητα. Η «τέλεια λύση» για τον Β. Πούτιν θα ήταν προφανώς να αναγνωρισθεί συνταγματικά και η απόσχιση της Κριμαίας και του Ντονμπάς, του Λουχάνσκ και του Ντονέτσκ, των ανατολικών επαρχιών. Επίσης να επιβληθεί η χρήση της ρωσικής γλώσσας.

Από τον φιλωρωσικό αταβισμό στην Ελλάδα που ανήκει στη Δύση

Αυτή η δυτική επιλογή λοιπόν, για να επανέλθω στη μήτρα του προβληματισμού, πότε έγινε; Το 1821 οι Έλληνες έχουν την ανάμνηση του «ξανθού γένους», έχουν την ανάμνηση του Ορλώφ, του Λάμπρου Κατσώνη, της Μεγάλης Αικατερίνης. Η Μεγάλη Αικατερίνη ήταν μία εκπρόσωπος της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, βεβαίως, η οποία όμως ήταν εκσυγχρονίστρια και υποσχόταν στους Έλληνες όχι εθνικό ανεξάρτητο κράτος αλλά καλύτερους όρους διαβίωσης στο πλαίσιο της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Δεν ετίθετο ζήτημα εθνικής ανεξαρτησίας με την έννοια του εθνικού ανεξάρτητου κράτους, που ήθελε η Επανάσταση και που το διακήρυξε εδώ, τον Ιανουάριο του 1822. Άλλωστε το 1821 δεν υπάρχει η Μεγάλη Αικατερίνη, υπάρχει ο τσάρος Αλέξανδρος, που όπως έχει, με εντυπωσιακή τεκμηρίωση και γλαφυρότητα, γράφει ο Αριστείδης Χατζής, ήταν στην πραγματικότητα υπό την απόλυτη πνευματική και ιδεολογική και πολιτική καθοδήγηση του Μέτερνιχ, υποτιμώντας την άποψη του συν-Υπουργού του των Εξωτερικών, του Ιωάννη Καποδίστρια. Άρα δεν υπάρχει μία Ρωσία το 1821 η οποία έχει έστω την αντίληψη της Μεγάλης Αικατερίνης. Έχει μια αντίληψη τελείως διαφορετική, απολύτως εναρμονισμένη με την Ιερά Συμμαχία, με την Τετραπλή Συμμαχία, με την κρατούσα αντίληψη των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.

Ο βασικός ισχυρισμός με τον οποίο το επαναστατημένο έθνος απευθύνθηκε πρωτίστως στον Μέτερνιχ, αλλά από ένα σημείο και μετά στους Βρετανούς, ήταν ότι η οθωμανική αυτοκρατορία που παρακμάζει και σχηματίζει τις προϋποθέσεις του ανατολικού ζητήματος, δεν είναι επαρκής προκειμένου να ανασχέσει την κάθοδο της Ρωσίας στις θερμές θάλασσες, χρειάζεται ένα νεότερο κράτος, ένα ισχυρό κράτος με φρόνημα, με έλαν

vital, χρειάζεται το ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος το οποίο σε συνδυασμό με την Οθωμανική Αυτοκρατορία θα προσφέρει την ανάσχεση αυτή.

Μάλιστα υπήρχε μία βρετανική αντίληψη η οποία συνέπιπτε με τη στρατηγική αυτή προσέγγιση του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ο οποίος και διαμόρφωσε το πλαίσιο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής πρωίμως μέσω των δανείων της ανεξαρτησίας. Δεν θα συζητήσουμε τώρα εάν τα δάνεια ήταν καταπλεονεκτικά ή όχι, γιατί πρέπει να δούμε τους όρους δανεισμού της εποχής. Εν πάση περιπτώσει, με βάση τους όρους δανεισμού της εποχής, τα δάνεια κινήθηκαν εντός του εύρους των οδηγιών που είχε δώσει το Εκτελεστικό στους διαπραγματευτές. Όταν λέω Εκτελεστικό, δεν εννοώ τον Μαυροκορδάτο, εννοώ και τις δύο παρατάξεις του Εμφυλίου Πολέμου, εννοώ τις οδηγίες που έδωσε ο Μαυροκορδάτος, αλλά συνυπέγραψαν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Άρα, αποκτά και μία χρηματοοικονομική διάσταση ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας. Η «επένδυση» γίνεται στρατηγική και οικονομική ταυτοχρόνως, κάποιοι φιλελεύθεροι φιλέλληνες έχουν και πολύ μεγάλα χρηματοοικονομικά ενδιαφέροντα, όταν μετέχουν στο γίνεσθαι αυτό.

Η αντίληψη που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε στενότερα δυτική της εποχής εκείνης, ήταν βρετανογαλλική, γιατί η «Αρκτώα» Αμερική, όπως την έλεγε ο Μαυροκορδάτος δεν είχε ενδιαφέρον για την Ευρώπη ακόμα. Το κρίσιμο ζήτημα ήταν η αποδοχή ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και όχι ένα σύστημα ηγεμονιών φόρου υποτελών στον Σουλτάνο ή μία βαλκανική Ελληνοσλαβική Ομοσπονδία στην οποία θα μπορούσε να παίζει κεντρικό ρόλο μία ελληνική πολιτειακή οντότητα που δεν θα ήταν όμως ένα βεσφαλικό εθνικό ανεξάρτητο κράτος. Ενώ όλες οι δυνάμεις της εποχής στην αρχή, τυπικά μέχρι την τρίτη Συνθήκη του Λονδίνου, μέχρι το 1830, αποδέχονται λίγο-πολύ την ιδέα της υποτέλειας της συμβολικής στον Σουλτάνο, είναι προφανές ότι η Βρετανία σταδιακά ακολουθεί μία γραμμή διεθνούς αναγνώρισης. Αυτή ξεκινά από την αναγνώριση του εμπόλεμου καθεστώτος του επαναστατημένου ελληνικού έθνους και την αναγνώριση του δικαιώματος του να επιβάλλει ναυτικό αποκλεισμό και φτάνει τελικά στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας του νέου ελληνικού κράτους η οποία και επιβάλλεται. Η επιλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη γίνεται μετά τη Συνθήκη της Αδριανούπολης, όταν υπάρχει πια ένα κοινό πεδίο μεταξύ Βρετανίας και Ρωσίας που επιτρέπει και στον Καποδίστρια να γίνει αποδεκτός ως μία λύση «ξένου» που θα έρθει να «προεδρεύσει» των ελληνικών αντιθέσεων και διαφορών.

Από τον Ι. Καποδίστρια στον Όθωνα - Οι αντιφάσεις στη σχέση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής

Ο Καποδίστριας έρχεται, αγωνίζεται και συμβάλλει στο να αποκτήσει το έθνος τη μεγαλύτερη δυνατή έκταση επικράτειας την εποχή εκείνη. Αυτή θεωρώ ότι είναι η μεγάλη του ιστορική συμβολή, η συμμετοχή στη διεύρυνση της αρχικής επικράτειας του νεοελληνικού κράτους, έπεται η συμβολή του στη συγκρότηση θεσμών, τους οποίους τελικά ολοκληρώνει η αντιβασιλεία. Η συμβολή του Μάουρερ σε μικρότερο χρονικό διάστημα είναι από πλευράς ποσοτικής και ποιοτικής εντυπωσιακή. Επί Καποδίστρια δεν μεταβάλλεται η συνολική στρατηγική αντίληψη της εξωτερικής πολιτικής του νέου ελληνικού κράτους, παραμένει αυτή που είχε διαμορφώσει ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Παρότι είναι ο συνταγματικά «αδέσμευτος» Κυβερνήτης, υποτάσσεται προφανώς στους διεθνείς συσχετισμούς που θεωρούν αυτονόητη την επιλογή μονάρχη, η οποία γίνεται ενώ ασκεί τα καθήκοντά του και συνιστά σαφή απόρριψη από τις μεγάλες δυνάμεις, της Ρωσίας συμπεριλαμβανομένης, της εκδοχής να ανατεθεί σε αυτόν η θέση του αρχηγού του νέου κράτους. Χωρίς να υποκύπτουμε στην αντιεπιστημονική γοητεία της υποθετικής ιστορίας, μπορούμε να υποθέσουμε ότι, αν ζούσε, πιθανότατα το δίλημμά του θα ήταν ή να γίνει Πρωθυπουργός του Λεοπόλδου, ή να γίνει συνεργάτης της αντιβασιλείας επί οθωνικής εποχής.

Πάντως δεν γίνεται μία ακραία ρωσοφιλική επιλογή από τον Καποδίστρια. Αντιθέτως ο Καποδίστριας, αρχίζει να ασχολείται (όπως έδειξε ο Γιώργος Γιωργής) με την εγκαθίδρυση Ελληνοτουρκικών σχέσεων, κάτι που εναρμονίζεται με την αντίληψη της από κοινού ανάσχεσης της Ρωσίας. Τη φιλωρωσική επιλογή την κάνει παραδόξως πολύ αργότερα, το 1853, ο Όθων, ο καθολικός Βαυαρός βασιλεύς των Ελλήνων. Η Ελλάδα μετέχει στο πλευρό της Ρωσίας στον Κριμαϊκό Πόλεμο, τον λεγόμενο Ρωσικό ή Ανατολικό, 1853/1854-1856, που καταλήγει μέσα από την ανεξαρτησία της Γερμανίας και της Αυστρίας στη Συνθήκη των Παρισίων, που είναι το απώτερο προοίμιο της Συνθήκης του Μοντρέ, την οποία επικαλείται και εφαρμόζει η Τουρκία για να κλείσει τα Στενά λόγω του πολέμου στην Ουκρανία. Η επιλογή της Ελλάδας να ταχθεί υπέρ της Ρωσίας στον Κριμαϊκό πόλεμο, μπορούμε να υποθέσουμε ότι συντελεί στην έξωση του Όθωνα. Άρα βλέπουμε πώς όλη η περίοδος από το 1821 μέχρι τον Όθωνα, συνδέεται με αυτό το οποίο τώρα συμβαίνει στην Μαύρη Θάλασσα και στη Μεσόγειο, τη στρατηγική σύγκρουση Δύσης και Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Το σχήμα που έχω προτείνει της σύγκρουσης των ολοκληρώσεων, δηλαδή της σύγκρουσης ανάμεσα στη θεσμική-συνταγματική ολοκλήρωση, την εθνική-εδαφική ολοκλήρωση και την αναπτυξιακή - οικονομική - δημοσιονομική ολοκλήρωση, νομίζω ότι λειτουργεί εξαρχής, γιατί όλα θυσιάζονται προ του αιτήματος της εδαφικής και εθνικής ολοκλήρωσης. Η δημοσιονομική ολοκλήρωση, γιατί γεννιόμαστε εξαρτημένοι χρηματοοικονομικά αν και «ανεξάρτητοι» πολιτειακά, και η θεσμική ολοκλήρωση γιατί τα Συντάγματα εγκαταλείπονται, ενώ είναι πάρα πολύ ωραίες διακηρύξεις και πράξεις που κηρύσσουν την κρατικότητα.

Τα «διαπραγματεύσιμα» συντάγματα του Αγώνα

Το επαναστατημένο έθνος θέλει να αποσείσει δύο επιχειρήματα, πρώτον, ότι είναι φιλορωσικό, δεύτερον, ότι είναι φιλελεύθερο και φιλοκαρμποναρικό. Παρότι τα επαναστατικά συντάγματα είναι πάρα πολύ σημαντικά ως καταστατικές πράξεις, είχαν πάντα έναν χαρακτήρα περισσότερο ιδεολογικό και λιγότερο κανονιστικό, για αυτό και γεννιέται το φαινόμενο των «διαπραγματεύσιμων» Συνταγμάτων, τα Συντάγματα υπάρχουν, τίθενται σε ισχύ, εφαρμόζονται μερικώς, εξαρχής όμως τελούν υπό διαπραγματεύση έναντι ενός ανταλλάγματος το οποίο είναι σαφές, είναι ένας ξένος μονάρχης της επιλογής των μεγάλων δυνάμεων ως εγγυητής της διεθνώς αναγνωρισμένης ανεξαρτησίας του έθνους. Οι Έλληνες προτιμούν ένα μοναρχικό - υπό το σχήμα μάλιστα της απόλυτης μοναρχίας - ανεξάρτητο κράτος, παρά τη διεκδίκηση ενός ρεπουμπλικανικού, δημοκρατικού, φιλελεύθερου κράτους που δεν θα γίνει ποτέ ανεξάρτητο και δεν θα αναγνωρισθεί ως τέτοιο και δεν θα ενταχθεί στους διεθνείς συσχετισμούς.

Υπό την έννοια αυτή –για να κάνω μία μικρή αναγωγή στη σύγχρονη συνταγματική θεωρία– βεβαίως τα επαναστατικά συνταγματικά κείμενα, είναι σπουδαία, περισπούδαστα, είναι προϊόν αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε με έναν ετεροχρονισμό *global constitutionalism*, επηρεάζονται από τις ιδέες του φιλελευθερισμού, του ρεπουμπλικανισμού, από συγκριτικά παραδείγματα, από τις αντιλήψεις του Μπένθαμ, από τον διάλογο με τον Τζέφερσον, από τις απόψεις του Κοραή. Αυτό είναι μία *soft* διεργασία, είναι μία διεργασία η οποία θυμίζει τις παρατηρήσεις που μπορεί να κάνει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών στο Σύνταγμα της Νότιας Αφρικής ή παρατηρήσεις που μπορεί να κάνει η Επιτροπή της Βενετίας στο Σύνταγμα του Κοσόβου. Υπάρχει ένα παράδοξο φαινόμενο διεθνοποίησης του

Συντάγματος το οποίο έπεται μίας αυτόχθονης και ανεξάρτητης πρωτογενούς συντακτικής εξουσίας που ασκείται στην Επίδαυρο, στο Άστρος, μέχρι την Τροιζήνα. Στην Τροιζήνα, αυτό που λέμε διεθνής επιβολή του Συντάγματος ασκείται κατά τρόπο ωμό, με τη μορφή της επιβολής της αναστολής του Συντάγματος. Για αυτό, οι νησιώτες οι οποίοι είναι πιο διορατικοί λένε στην Τροιζήνα, όταν εκλέγεται ο Καποδίστριας, «τώρα πάμε να φύγουμε, δεν χρειάζεται να ψηφίσουμε Σύνταγμα, έχουμε Κυβερνήτη». Αλλά ψήφισαν το συμβολικό αυτό Σύνταγμα, το τέλειο μεν για την εποχή του, αλλά ουδέποτε εφαρμοσθέν, το οποίο αναστέλλεται, επειδή ο συσχετισμός δυνάμεων της εποχής επιβάλλει μέσα από μία πρώιμη διαδικασία διεθνοποίησης του Συντάγματος την αναστολή του Συντάγματος. Ξαναβρίσκουμε την σχέση του έθνους με το Σύνταγμα με το οθωνικό Σύνταγμα του 1844, με τον Όθωνα ύποπτο για μειωμένη «δυτικότητα» και για ρωσοφιλία που οδηγείται στην έξωση για να ακολουθήσει η Ελλάδα του Γεωργίου του Α', του Χαρίλαου Τρικούπη, του Ελευθέριου Βενιζέλου, του Κωνσταντίνου Καραμανλή, μία δυτική εντέλει επιλογή σε όλες τις κρίσιμες στιγμές μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφική σημείωση

Αναλυτικότερη παρουσίαση των απόψεων που υποστηρίζονται στο παρόν κείμενο γίνεται στις μελέτες και τα δοκίμια που συγκροτούν το βιβλίο, Ευ. Βενιζέλος, Παλιγγενεσία και Αναστοχασμός, 2021 και ειδικότερα για την ερμηνευτική πρόταση της σύγκρουσης των ολοκληρώσεων σελ. 19 επ., 31 επ., για τα «διαπραγματεύσιμα» Συντάγματα του Αγώνα σελ. 69 επ., για τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας σελ. 109 επ., 133 επ.

Στο παραπάνω βιβλίο μπορεί να προστεθεί η εισήγησή μου, Ευ. Βενιζέλος, «Τι θα συνέβαινε άραγε αν δεν είχε δολοφονηθεί ο Ι. Καποδίστριας; Ο Ι. Καποδίστριας ως μετάβαση από τις προσδοκίες των συνταγμάτων του Αγώνα στη μοναρχική Ελλάδα του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου», σε Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου, XVI περίοδος 2021 (επιμέλεια Στέλιος Περράκης), 2023, σελ. 117-128. Από τη μεταγενέστερη της εισήγησης αυτής βιβλιογραφία περί Ι. Καποδίστρια, Χρ. Λούκος, Ιωάννης Καποδίστριας. Μια απόπειρα ιστορικής βιογραφίας, 2022.

Στο κείμενο αναφέρομαι στα βιβλία Αριστείδης Χατζής, Ο ενδοξότερος αγώνας. Η ελληνική επανάσταση του 1821, 2021 και Γιώργος Γεωργής, Ι.

Α. Καποδίστριας - Η διακυβέρνηση και η Ανατολική πολιτική του. Η πρώτη προσπάθεια εγκαθίδρυσης Ελληνοτουρκικών σχέσεων, 2021.

Για τις αναφορές σε ζητήματα συνταγματικής θεωρίας ας μου επιτραπεί να παραπέμψω στο βιβλίο μου, Ευ. Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, νέα έκδοση, 2021.

Για τις αναφορές στην αυτοκεφαλία της ορθόδοξης εκκλησίας στην Ελλάδα, το πιο πρόσφατο αναλυτικότερο κείμενο μου είναι, Ευ. Βενιζέλος, "Ένα έμμεσο κεκτημένο της Πατριαρχίας Βαρθολομαίου του Α΄: Η ανάδειξη της κανονικής και νομικής θέσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά το άρθρο 3 του ελληνικού Συντάγματος", σε: Τιμητικός Τόμος της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ για την τριακονταετή διακονία του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου Α΄, 2021, σελ 175-188

<<https://www.evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/452-articles2022/6581-ecumenical-patriarch-bartholomew.html>>.

Για την παραχώρηση του τόμου της αυτοκεφαλίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας (OCU) ας επιτραπεί να παραπέμψω στην πιο πρόσφατη αναλυτική τοποθέτησή μου, Ευ. Βενιζέλος, Παρεμβάσεις στη συζήτηση με θέμα «Ουκρανία: Το αυτοκέφαλο κι ο πόλεμος που άλλαξαν τον κόσμο», που διοργανώθηκε από τον Οργανισμό Ανάδειξης Ελληνικού και Ορθόδοξου Πολιτισμού μέσω της δράσης «Ορθοδοξία in forum» στις 24.1.2023

<<https://www.evenizelos.gr/speeches/conferences-events/465-conferencespeech2023/6795-ev-venizelos-oukrania-to-aftokefalo-ki-o-polemos-pou-allaksan-ton-kosmo.html>>.